

DAĞLI EŞKIYASI MANAV İBRAHİM'E DAİR BİR ARAŞTIRMA

Cem DÜZEN*

Öz: Osmanlı Devleti'nin XVIII. ve XIX. yüzyılları, farklı kategorilerde tasnif edilen isyan hadiselerinin birbiri ardına patlak verdiği bir zaman aralığıdır. Bu isyan hadiselerinin en önemlilerinden birisi ise kuşkusuz 1791-1808 yılları arasında etkinliğini sürdüren dağlı isyanlarıdır. Kırcaali'de ortaya çıkan ve önü alınmaz bir şekilde Rumeli'nin her noktasına sirayet eden dağlı isyanları, tarihi çalışmalara araştırma konusu olan muhtelif isimleri miras bırakmıştır. Bu isimlerin en önemlilerinden biri de Manav İbrahim'dir. Manav İbrahim, dağlı eşkiyasının Rumeli'de etkin bir şekilde faaliyet gösterdiği zaman aralığı referans alınırsa nispeten kısa bir süreliğine adından bahsettirmiştir. Ancak kısa süreli etkinliğine rağmen Manav İbrahim'in yaşamı, dağlı eşkiyasının hangi iç dinamikler çerçevesinde türediğine ve faaliyet sahasını nasıl genişletebildiğine dair cevaplar barındırmaktadır. Bu bakımdan Manav İbrahim'e dair yapılan bir araştırma dağlı eşkiyasının profilini okumaya yardımcı olurken aynı zamanda Rumeli'de yaşanan kaotik döneme de ışık tutmaktadır. Bu çalışmada bir dağlı eşkiyası olarak tarihe mâl olan Manav İbrahim'in faaliyetleri kronolojik olarak değerlendirilmektedir. Bu minvalde cephede savaşmak üzere Anadolu'dan Rumeli'ye getirilen bir asker zamanla nasıl eşkiya reisine dönüştüğü bilimsel veriler doğrultusunda incelenmektedir. Bu bağlamda Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi ise çalışmaya dair temel referans noktası olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Manav İbrahim, Rumeli, Dağlı Eşkiyası, İsyen.

A RESEARCH ON THE MOUNTAIN BANDIT MANAV İBRAHİM

Abstract: The eighteenth and nineteenth centuries of the Ottoman Empire were a period in which rebellions, which are classified under different categories, erupted one after another. One of the most important of these rebellions was undoubtedly the rebellions of the mountain bandit, which continued to be active between 1791-1808. The Mountain bandit rebellions, which emerged in Kardzhali and spread to all parts of Rumelia in an unstoppable manner, bequeathed various names that are the subject of research in historical studies. One of the most important of these names is Manav İbrahim. Manav İbrahim made a name for himself for a relatively short period of time when the mountain banditry was active in Rumelia. However, despite his short-lived activity, Manav İbrahim's life contains answers to the internal dynamics within which the highland banditry emerged and how they were able to expand their areas of activity. In this respect, a study on Manav İbrahim not only helps to read the profile of the highland banditry, but also sheds light on the chaotic period in Rumelia. In this study, the activities of Manav İbrahim, a highland bandit, are evaluated chronologically. In this respect, how a soldier brought from Anatolia to Rumelia to fight on the front line turned into a bandit leader over time is analyzed in line with scientific data. In this context, the Ottoman Archive of the Presidency has been the main reference point for this study.

Key Words: Manav İbrahim, Rumelia, Mountain Bandit, Rebellion.

Giriş

XVIII. yüzyıl, Osmanlı Devleti adına problemlerin artarak devam ettiği bir zaman aralığı olmuştur. Özellikle yüzyılın sonuna doğru yaşanan 1787-1792 Osmanlı-Rus/Avusturya savaşlarında alınan mağlubiyetler mevcut problemlerin ne denli hayati bir noktaya evrildiğinin kanıtı mahiyetindedir. Kuşkusuz bu problemlerin en başında gelenlerden birisi de taşradaki merkezi otoritenin yıllar içinde etkisini yitirmesiydi. Bu noktada imparatorluğun her köşesinde olduğu gibi Rumeli bölgesinde de

* Dr. Öğr. Üyesi, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı, cduzen@nku.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0761-5158.

devletin azalan merkezi otoritesinin olumsuz etkileri belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktaydı.¹ Bu çerçevede Rumeli'de yaşanan olumsuzlukların en mühimi; literatüre “Dağlı İsyancılar” olarak geçecek ve 1791-1808 yılları arasında bölgede büyük bir kriz yaratacak olan eşkıya hareketliliğiydi. Dağlı eşkıyası öncelikli olarak Kırcaali dağlarında kendini gösterdi ve sonradan tüm bölgeye yayıldı.² Bu dönem Rumeli'de kuvvetlenen ayanların bir noktada kendi silahlı gücünü yaratma adına eşkıyayı kollaması, dağlı eşkıyalığı meselesinin genişlemesinde önemli bir amil oldu. Nitekim yerel güçler ile eşkıya arasında kurulan ittifak, tarihsel perspektifte geçmişten gelen bir vakıa idi.³ Bunun yanında savaş sonlarında terhis edilen asker ya da asker kaçakları her daim eşkıya hareketinin büyümesinde önemli rol oynamıştı.⁴ Bu bağlamda Rumeli'de eşkıya hareketliliğinin üst seviyeye çıkması için tüm şartlar hazır. Zira bölgede gerek Osmanlı-Rus/Avusturya savaşları sonrasında birliklerinden ayrılan başıboş kitlelerin varlığı gerekse bu kitleleri kendi politik çıkarları doğrultusunda himaye edecek yerel güçlerin ihtirası uzun yıllar dağlı eşkıyası sorununu çözümsüz bırakan unsurlardandı.

Rumeli'de dağlı eşkıyasının aktif olarak faaliyet gösterdiği dönem boyunca sayısız eşkıya reisi ve çetesi etkin oldu. Bunlar arasında isimleri öne çıkan Kırcaalili Emin⁵, Deli Kadri⁶, Kara Feyzi⁷ gibi dağlı reislerinin yaşam ve faaliyetleri çeşitli kategorilerde müstakil çalışmalara malzeme oldu. Ancak aynı dönem içerisinde yoğun faaliyet gösteren Manav İbrahim özelinde herhangi bir müstakil çalışma ortaya konulmadı. Bu bakımdan Manav İbrahim'e dair bilgi parçaları, bugüne kadar muhtelif eserlerin satır aralarında kaldı. Hâlbuki etkin olduğu dönem referans alındığında, Tuna nehri ve Balkan dağları arasında kalan sahada Bâbüali'nin adını en çok zikrettiği dağlı eşkıyalarından biriydi. Bu bakımdan Manav İbrahim'in müstakil bir araştırmaya malzeme olması elzemdi. Diğer taraftan Manav İbrahim'in yaşamı ve faaliyetleri dağlı eşkıyalığının geleneksel işleyişine iyi bir örnekti. Nitekim Manav İbrahim'in herhangi bir politik ikbal peşinde bulunmayışı onu saf/katıksız bir eşkıya olarak tarihe mâl etmekteydi. Bu noktada çağdaşı olan diğer eşkıya reislerinin bazıları zaman içinde ayanlıktan-vezirliğe⁸ kadar değişen kademelerde görevler üstlense de Manav İbrahim'in o minvalde bir beklentisi yoktu. Bu husus ise Manav İbrahim'i çağdaşı olan dağlı reislerinden ayıran önemli bir özelliğiydi. Bu bakımdan eşkıyalık yaşamını düz bir çizgide sürdürmesi hayatını da tekdüze indirgemişti. Bu minvalde çağdaşları kadar literatür araştırmalarında rağbet görmemiş olması anlaşılabilir bir durumdu. Ancak Manav İbrahim'in yaşamı dağlı eşkıyalığı için doğrudan bir ayna görevi üstlenmekteydi. Zira Manav İbrahim, Rumeli'de başıboş kalan kitleler içinde bulunması, dağlı eşkıyasına katılması ve yerel güçlerden himaye görerek etkinliğini arttırması; “Dağlı İsyancılar” olarak tanımlanan devrin tarihsel arka planına hakim olma adına önemli bir kaynaktır. Bu noktada üzerinde ciddiyetle durulması gereken temel karakterlerden biri olduğu aşikârdır. Çalışmada Manav İbrahim'in tüm politik ihtiraslardan uzak dağlı eşkıyası profili incelenmeye gayret edilecek ve bu kapsamda geçirdiği etkin süreç tarihsel veriler doğrultusunda ortaya konulmaya çalışılacaktır. Bu minvalde literatüre katkı sağlamak temel amaç olacaktır.

1. “Manav” Adlandırması ve Manav İbrahim'in Tarih Sahnesine Çıkışı

Manav İbrahim'in ne zaman doğduğu ile ilgili bir kayıt bulunmamaktadır. Ancak faal olduğu dönem düşünülürse XVIII. yüzyılın son çeyreğinde doğduğu söylenebilir. Adını niteleyen “Manav”

¹ Halime Doğru, Bir Kadı Defterinin Işığında Rumeli'de Yaşam, Kitap Yayınevi, İstanbul 2007, s. 111.

² Enver Ziya Karal, Selim III'ün Hatt-ı Humayunları, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999, s. 113.

³ Eric J. Hobsbawm, İlk Asiler 19. ve 20. Yüzyıllarda Toplumsal Hareketin Arkaik Biçimleri Üzerine İncelemeler, çev. Uygur Kocabaşoğlu, İletişim Yayınları, İstanbul 2012, s. 28.

⁴ Eric J. Hobsbawm, Eşkiası, çev. Osman Akınhan, Agora Kitaplığı Yayınları, İstanbul 2011, s. 49.

⁵ Alper Başer, Kırcaalili Emin Ağa, Çizgi Yayınları, Konya 2014, 1-181.

⁶ Eyyup Şimşek, “Merkezi Otorite Karşısında Bir Dağlı Eşkiası: Deli Kadri”, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, sy. 44, (2018), s. 269-287.

⁷ Tolga Uğur Esmer, A Culture of Rebellion: Networks of Violence and Competing Discourses of Justice In The Ottoman Empire 1790-1808, The University of Chicago, Chicago 2009, s. 1-347.

⁸ Bu noktada en iyi örneklerden biri Pazvandoğlu Osman'ın sekbanlarından Yusuf Ağa oluşturmaktadır. Nitekim Pazvandoğlu Osman'ın referansı ile önce Berkofça Ayanı olmuş sonraki süreçte ise Berkofçalı Yusuf Paşa olarak tarih sahnesindeki yerini almıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz: Cem Düzen, “Balkanlarda Tarihi Bir Karakter: Berkofça Ayanı Yusuf Ağa ve Faaliyetleri (1805-1817)” Tarih Okulu Dergisi, sy. 58, (2022), s. 1619-1650.

sıfatı hakkında ise çeşitli yorumlar yapılabilir. Manav sözcüğü etimolojik olarak tam anlamıyla aydınlatılmış değildir. Ancak kelime anlamı bakımından Balkanlar'dan göçen ve genellikle Marmara bölgesinde yaşayan birtakım topluluğu ifade için kullanılmaktadır.⁹ Yörük kelimesinin zıttı olarak yerleşik hayatta bulunan yerel halkı ifade eden bir adlandırma olduğu da belirtilmektedir. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Manav İbrahim'in Kastamonu kökenli olduğunu ifade etmektedir. Bu noktadan hareketle de İbrahim'in kullandığı Manav sıfatını, Rumeli halkının Kastamonu menşeiyle ilişkilendirdiğinden dolayı verdiğini izah eder.¹⁰ Ancak Manav İbrahim'in kökeniyle ilgili ileri sürülen bu bilgi hatalıdır. Zira Manav İbrahim'in kökeni Kastamonu değil Erzincan'a bağlı Kamho köyüdür.¹¹ Bu veriden hareketle eşkıya İbrahim'i niteleyen ifadenin Manav toplumu ile ilgili olmadığı açıktır.¹² Bu noktada Uzunçarşılı'nın ifade ettiği gibi Rumeli halkının Manav ifadesini Anadolu'dan gelen kişileri ayırt etmek için kullandığı anlamı çıkabilir. Robert Zens ise eşkıya İbrahim'i tanımlayan "Manav" ifadesinin mesleki bir yakıştırma olduğunu iddia etmektedir.¹³ Bu noktada Robert Zens'in "Manav" kelimesini Türkçe'de akla ilk gelen sebze-meyve satıcısı anlamından hareketle bu kaniya vardığını düşünmek zor değildir. Netice olarak eşkıya İbrahim'e neden "Manav" denildiğine dair kesin bir bilgi yoktur. Fakat Manav toplumuna mensup olmadığı ve mesleki bir geçmişinin de bulunmadığı eldeki veriler ışığında aşikârdır.

Manav İbrahim'in eşkıyalık dönemi boyunca faaliyet sahası olan Balkanlar'a ne zaman geldiği hakkında da kesin bir bilgi yoktur. Ancak 1787-1792 Osmanlı-Rus/Avusturya savaşlarında imparatorluğun muhtelif bölgelerinden Balkanlar'a asker sevk edildiği vakıadır. Bu bağlamda Manav İbrahim'in de aynı dönem bölgeye gelmiş olduğu tahmin edilebilir.¹⁴ 3 Ağustos 1791 Zıştovi¹⁵ ve 10 Ocak 1792 tarihinde imzalanan Yaş anlaşmalarıyla¹⁶ Osmanlı-Rus/Avusturya savaşları sona erdi. Sonraki süreçte yapılan terhisler ise başıboş kalan grupları ortaya çıkardı.¹⁷ Nitekim bu durum eşkıya faaliyetleri için gerekli insan gücünü her dönem sağlamaktaydı.¹⁸ Bu minvalde yapılan terhislerle bölgede başıboş kalanlar arasında Manav İbrahim de vardı. 1792 sonrası Manav İbrahim'in hayatının şekillendiği dönem oldu. Bu dönem aynı zamanda dağlı eşkıyasının şiddetini arttırdığı bir devirdi. Zira bu dönem Pazvandoğlu Osman, Osmanlı-Rus/Avusturya savaşı sonrasında başıboş kalan grupları kendi komutası altında topladı ve bölgede bu unsurlardan meydana gelen bir güç merkezi oluşturdu.¹⁹ Bu bağlamda Manav İbrahim de 1792-1794 yılları arası artan dağlı eşkıyası sorununda bir aktör olarak yer almaya başladı. Bâbüâli ise bu dönem dağlı eşkıyasının bölgede meydana getirdiği huzursuzluğu bertaraf etme adına Çirmen mutasarrıfı Seyyid Ali Paşa'yı görevlendirdi.²⁰ Seyyid Ali Paşa'nın bölgede dirayetli bir şekilde mesai harcamasına rağmen dağlı eşkıyası ve meydana getirdiği sorun tam

⁹ Türkçe Sözlük, haz. Şükrü Haluk Akalın, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2011, s. 1618.

¹⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Meşhur Rumeli Ayanlarından Tirsinikli İsmail Yılıkoğlu Süleyman Ağalar ve Alemdar Mustafa Paşa, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2010, s. 19.

¹¹ BOA, C. ML, 578/23730.

¹² Manav İbrahim'in köyü olan Kamho 1962 yılında Doruksaray adını almıştır. Doruksaray köyünün ileri gelenleri ile yapılan mülâkatta Manav İbrahim'in varlığından haberdar olmadıkları tespit edilmiştir. Manav ifadesinin bir aile lâkabı olma ihtimaliyle ilgili sorulan sorularda ise adı geçen köyde bu tarz bir aile lâkabının olmadığı cevabı alınmıştır. Erzincan ili, İliç İlçesi, Doruksaray köyüne ait sivil toplum kuruluşunun web adresi için bkz: www.doruksaraykoyu.net.

¹³ Robert Zens, "Ottoman Provincial Notables In The Eighteenth Century A Comparative Study", Perspectives on the Ottoman Study, ed. Ekrem Causevic vd., Lit Verlag 2010, s. 246.

¹⁴ Manav İbrahim'in babası da Napolyon Bonapart'ın Mısır işgali sonrasında asker yazılmış ve Köse Mustafa Paşa'nın birlikleri içinde Mısır'a gitmiştir. Köse Mustafa Paşa'nın ordusu Temmuz 1799 tarihinde meydana gelen Ebukır savaşında Napolyon Bonapart tarafından mağlup edilmiş ve Osmanlı birlikleri ağır kayıplar vermiştir. Kayıplar arasında Manav İbrahim'in babası da vardır. Nitekim Mısır seferi sonrasında Manav İbrahim'in babasından bir daha haber alınmamıştır. Bkz: BOA, C. ML, 578/23730.

¹⁵ Kemal Beydilli, "Zıştovi Anlaşması", TDV İslam Ansiklopedisi, c. XLIV, (2013), s. 471.

¹⁶ Kemal Beydilli, "Yaş Anlaşması", TDV İslam Ansiklopedisi, c. XLIII, (2013), s. 347.

¹⁷ Yusuf Akçura, Osmanlı İmparatorluğunun Dağılma Devri, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2016, s. 37.

¹⁸ Karan Barkey, Eşkiası ve Devlet, çev. Zeynep Altok, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2016, s. 181.

¹⁹ Rossitsa Gradeva, "Osman Pazvandoğlu Of Vidin: Beetwen Old and New, Interdisciplinary Journal Of Middle Eastern Studies", ed. Andras Hamori-Bernard Lewis, Papers of Princeton, Princeton 2005, 111-112; Kemal Beydilli, "Pazvandoğlu Osman", TDV İslam Ansiklopedisi, c. XXXIV, (2007), s. 209.

²⁰ Yücel Özkaya, Osmanlı İmparatorluğu'nda Dağlı İsyancıları (1791-1808), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2020, s. 22.

anlamıyla çözülemiyordu. Diğer taraftan Seyyid Ali Paşa'nın faaliyetleri dağlı eşkıyası için de büyük kayıplara neden oluyordu. Bu doğrultuda Seyyid Ali Paşa, eşkıyanın af dilemesi ve maiyetinde onunla hareket etme sözü vermesi üzerine harekâtı durdurdu.²¹ Bu noktada Seyyid Ali Paşa'nın komutası altına sekban/sergerde olarak katılan birtakım dağlı eşkıyası oldu. Seyyid Ali Paşa'nın maiyetine katılanlar arasında Manav İbrahim de bulunmaktaydı.²²

Manav İbrahim'in 1792-1794 arası dağlı reisi olarak faaliyet gösterdiğini söylemek zordur. O dönem muhtemel olarak dağlı grupları arasında sıradan bir eşkıyaydı. Bunun yanında Seyyid Ali Paşa'nın birlikleri arasında da sivrilen bir profili yoktu. Ancak Seyyid Ali Paşa'nın maiyetinde uzun bir dönem sekban/sergerde olarak kaldı. Bu sırada Bâbiâli, Kasım 1797'de Pazvandoğlu Osman'ı zararlı faaliyetlerinden dolayı asi ilan etti ve meselenin çözümü için Kaptan-ı Derya Küçük Hüseyin Paşa Vidin seraskeri olarak atandı. Küçük Hüseyin Paşa, o sırada Kütahya'da Anadolu Valisi olarak görev yapan Seyyid Ali Paşa'nın Vidin harekâtında Eflak'ta görevlendirilmesini istedi. Bu bağlamda Kütahya'ya gelen emir doğrultusunda Seyyid Ali Paşa harekete geçti. Gelibolu'da Seyyid Ali Paşa ve Küçük Hüseyin Paşa arasındaki görüşmede; Seyyid Ali Paşa'dan Niğbolu'ya gidip, bölgede asayiş sağlamanı ve ardından Eflak yakasına geçerek Tuna'nın kuzeyini Pazvandoğlu Osman'dan koruması istendi.²³ Böylelikle Manav İbrahim'in de aralarında bulunduğu birlikler 1798 ilkbaharında Balkanlar'a geçti. Serasker Küçük Hüseyin Paşa tarafından başlatılan Vidin harekâtı umulduğu gibi sonuçlanmadı. Bu çerçevede Seyyid Ali Paşa'nın Vidin kuşatması sırasındaki fiilleri harekâtı akamete uğratan temel hadiselerden sayıldı. Dahası seraskerin emirlerine uymaması, askerini Sofya yönüne sevk etmesi ve Pazvandoğlu Osman ile iletişim halinde bulunması bardağı taşıran son damla oldu.²⁴ Nitekim Bâbiâli bölgede ikinci bir Pazvandoğlu Osman vakası istemiyordu. Bu doğrultuda Küçük Hüseyin Paşa'nın daveti üzerine Rahova'ya gelen Seyyid Ali Paşa Kasım 1798 tarihinde idam edildi.²⁵

Manav İbrahim'in hayatının temelden değişmesi Seyyid Ali Paşa'nın idamıyla oldu. Nitekim Manav İbrahim, Paşa'nın idamı sonrasında Niğbolu mutasarrıfı olarak atanan Seyyid Ali Paşa'nın kethüdası Mustafa Paşa'nın birliklerine katılmadı. Bunun yerine Seyyid Ali Paşa'nın daha önceden Sofya'ya yönlendirdiği birlikler içindeki sergerde takımıyla tekrardan dağlı eşkıyaları arasına katıldı. Hülâsa, Manav İbrahim'in erken dönemi olarak değerlendirilebilecek 1794-1798 arası dönemde Seyyid Ali Paşa'nın maiyetinde bir sekban/sergerde olarak faaliyet gösterdi.

2. Müstakil Bir Dağlı Eşkîya

Manav İbrahim, Seyyid Ali Paşa'dan sonra grubuyla birlikte Balkan dağlarının güneyine indi. Burada faaliyet gösteren Kara Feyzi, Cenkcioğlu, Filibeli Mustafa ve İsaoglu gibi diğer dağlı gruplarıyla birleşti. Birleşen eşkıya grubunun ilk hedefi ise İslimye oldu. Nitekim burası ticaretin yoğun olduğu zengin bir yerleşim yeri.²⁶ Bu bağlamda eşkıyanın doğrudan ilgilendiği bir mahaldir. Eşkıyanın dikkatini İslimye'ye çeken bir diğer husus da kasabanın panayır döneminde olmasıdır. Doğal olarak Manav İbrahim bu fırsatı kaçırmak istemedi. Maiyetinde bulunan iki bini aşkın eşkıya ile İslimye panayırına gelen tüccara baskın yaparak soygunda bulundu.²⁷ Bu husus Manav İbrahim'in ciddi bağlamda ilk faaliyetiydi. Eşkıyanın İslimye'den sonraki hedefi Cisri Mustafapaşa oldu. Bu sırada Cisri Mustafapaşa'ya keşif için gönderilen bir eşkıyanın yerel kuvvetler tarafından ele geçirilmesi tehlikenin yaklaştığını göstermekteydi. Zira eşkıya sorgusunda Manav İbrahim ve beraberindeki dağlı grubunun gelmek üzere olduğunu söyledi ve bu durum kentte büyük bir korkuya yol açtı.²⁸ Nitekim kentte yaşayanların korkuya kapılmaları yersiz değildi. Zira Manav İbrahim, İsaoglu, Kara Feyzi ve

²¹ Cevdet Paşa, Tarih-i Cevdet, c. 6, Matbaa-i Osmaniye, İstanbul 1898, s. 145.

²² BOA, HAT, 155/6512-A.

²³ Vakanüvis Halil Nuri Bey, Nuri Tarihi, haz. Seydi Vakkas Toprak, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2015, s. 723.

²⁴ Cabi Ömer Efendi, Cabi Tarihi, c. I, haz. Mehmet Ali Beyhan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2003, s. 57; Nejad Göyünç, "Kapudan-ı Derya Küçük Hüseyin Paşa", Tarih Dergisi, c. II, (1952) s. 42.

²⁵ Midhat Seroğlu, Mufassal Osmanlı Tarihi Resimli-Haritalı, c. V, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2021, s. 2777; İngenç, "Anadolu Valisi Seyyid Ali Paşa Asi Miydi?", Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Kütahya Özel Sayısı, (2014), S. 44.

²⁶ Machiel Kiel, "İslimye", TDV İslam Ansiklopedisi, c. XXIII, (2001), s. 74.

²⁷ BOA, HAT, 69/2930-C.

²⁸ BOA, HAT, 69/2930-B.

Cenkciöglü gibi dağlı reislerinden oluşan eşkıya kafillesi 19 Haziran 1799 tarihinde Meriç'i geçerek Cisri Mustafapaşa ve Edirne civarındaki köyleri yağmaya başladı.²⁹ Bâbîâli, Manav İbrahim ve dağlı eşkıyasının bu denli cüretkar şekilde saldırılarına müdahale etti. Bu çerçevede Edirne'de ikamet eden Tırhala mutasarrıfı Yusuf Paşa'dan eşkıya meselesine dair süratli bir şekilde önlem almasını istedi.³⁰ Nitekim Yusuf Paşa da meseleyi hızlı bir şekilde yoluna koyma niyetindeydi. Ancak Manav İbrahim ve grubunun bölgede yarattığı huzursuzluğu, kuvvetlerinin takviye edilmesiyle çözebileceğini vurguladı. Yusuf Paşa'ya göre önlem alınmazsa Manav İbrahim ve takımının Meriç nehrini geçip Edirne'ye gelmeleri şaşkıncı olmayacaktı. Bâbîâli, eşkıyaya karşı yapılan hazırlık çerçevesinde bölge ayan ve yerel idarecileri Yusuf Paşa'nın maiyetine verdi. Bu minvalde Edirne Bostancıbaşının dağlı eşkıyası üzerine ileri harekâtı etkili oldu. Nitekim 28 Haziran tarihinde Bostancıbaşı ve dağlı eşkıyası arasında gerçekleşen muharebede eşkıya mağlup oldu.³¹ Ancak dağlı eşkıyası tam olarak ezilemedi. Edirne yakınlarındaki mağlubiyet sonrasında eşkıya grubu Manav İbrahim ve Kara Feyzi komutasında iki kola ayrıldı. Bu doğrultuda Manav İbrahim ve maiyetindeki eşkıya grubu Burgaz'a doğru çekildi.³²

Edirne'den çekilen Manav İbrahim, Temmuz 1799'da Eski Cuma'ya bağlı Rumbeyi köyünde³³ İsaöglü ve Ali Zot gibi dağlı reisleriyle karargâh kurdu. Bu köyden hareketle Ahyolu/Ahiyolu, Aydos ve Burgaz tarafındaki diğer köylere karşı soygunlar gerçekleştirdi. Özellikle Burgaz ve Ahyolu'nda yaptığı soygunlarla yerel idarecilerin dikkatini kısa sürede üzerine çekti.³⁴ Bu minvalde Manav İbrahim'in etkisiz hale getirilmesi için Edirne Bostancıbaşısı, Aydos bölgesinde görevlendirildi.³⁵ Edirne bostancıbaşısının ciddi bir şekilde dağlı grubu üzerine yürümesi eşkıyayı gerilettili ve Manav İbrahim Ahyolu mıntıkasından çekildi.³⁶ Bu dönem Bostancıbaşının etkili harekâtı neticesinde bölgedeki dağlı grubu dağılma noktasına geldi.³⁷ Manav İbrahim'in ortak hareket ettiği Ali Zot Arnavutluk tarafına firar ederken, Manav İbrahim grubu Aydos-Burgaz mahalinde yalnız kaldı.³⁸ Bölgedeki yerel idareciler ise Manav İbrahim'in Rumeli dışından bir karakter olduğunu biliyordu. Bu sebeple faaliyetlerini uzun süre sürdüremeyeceğini tahmin ediyorlardı. Nitekim Manav İbrahim de bölgede yalnızlaşan grubuyla etkin olamayacağını farkındaydı. Bu sebeple Vidin kuşatması sırasında tanışmış olduğu Tuna donanmasında görev yapan kaptanlardan Veli Mehmed kaptan vasıtasıyla Küçük Hüseyin Paşa'dan affını talep etti. Af talebinde bulunduğu mektubunda mümkünse Küçük Hüseyin Paşa'nın maiyetine girmeyi, mümkün değilse Fransızlara karşı savaşmak üzere İskenderiye'ye gönderilmesini istedi. Küçük Hüseyin Paşa bu talep karşısında Manav İbrahim'in donanmaya alınıp grubuyla birlikte idam edilmesi taraftarıydı. Ancak İskenderiye'de de işe yarayabilirdi. Nihayetinde Manav İbrahim'e affedildiğini bildirmenin makul yol olacağı üzerinde duruldu.³⁹ Bu çerçevede Manav İbrahim'in resmî birliklere katılmasından sonra akıbeti düşünülecekti. Ancak merkezi bürokraside Manav İbrahim'in af talebi düşünce aşamasında kaldı. Zira Bâbîâli, Manav İbrahim'in talebine olumlu ya da olumsuz bir cevap vermedi.⁴⁰

3. Pazvandoğlu Osman'a Bağlanması ve İcraatları

Edirne bostancıbaşısının Aydos bölgesindeki harekâtı, dağlı eşkıyasının bu mahalde tutunmasını zorlaştırdı. III. Selim, harekâtı yetersiz bulsa da⁴¹ başta Kara Feyzi ve Manav İbrahim olmak üzere bölgedeki eşkıya grupları harekât neticesinde zor duruma düştü. Bu noktada Manav İbrahim'in af

²⁹ BOA, HAT, 69/2930-F; HAT, 69/2930-G; AE, SSLM.III, 166/9936.

³⁰ BOA, C. DH, 323/16111.

³¹ BOA, HAT, 77/3172.

³² BOA, HAT, 75/3112.

³³ Mehmet Türker Acaroğlu, Bulgaristan'da Yer Adları Kılavuzu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2006, s. 986.

³⁴ BOA, HAT, 70/2947-A.

³⁵ BOA, C. DH, 323/16111; C. ZB, 10/461.

³⁶ BOA, HAT, 70/2947.

³⁷ BOA, C. AS. 62/2919.

³⁸ BOA, HAT, 65/2844-A.

³⁹ BOA, HAT, 155/6512-A.

⁴⁰ BOA, HAT, 51/2376-E.

⁴¹ BOA, HAT, 257/14755.

talebine karşı bir cevap alamayışı, yaşamının geri kalan kısmı için büyük bir dönüşüme neden oldu. Manav İbrahim'in bu dönüşümünde temel dinamik ise kuşkusuz Pazvandoğlu Osman idi. Zira Manav İbrahim, Rumeli'de faaliyet gösteren dağlı eşkıyasının genel profilinin aksine bölge dışından biriydi. Bu çerçevede yabancı bir coğrafyada müstakil hareket etmesi sürdürülebilir bir durum değildi. Bu bakımdan bölgede bir güç odağından himaye görmesi gerek kendisini gerekse grubunun güvenliği için önemliydi. Bu bağlamda Manav İbrahim'i Rumeli'de himaye edecek yegâne güç Pazvandoğlu Osman'dan başkası değildi. Kaldı ki maiyetinde bulunduğu Seyyid Ali Paşa da son zamanlarında Pazvandoğlu Osman ile direkt temas halindeydi. Bu bakımdan Manav İbrahim için Seyyid Ali Paşa sonrası gidilecek tek yer; dağlı eşkıyasının karargâhı gibi gözüken Vidin şehriydi. Nitekim 1799 sonbaharında Aydos'tan hareketle Balkan'ın kuzeyine geçti. Zira bu bölge Pazvandoğlu Osman'ın Vidin-Ruşçuk arasında sevk ettiği eşkıyanın yoğun faaliyet sahası içindeydi.⁴² Manav İbrahim bu dönem itibarıyla Pazvandoğlu Osman'ın yönlendirdiği eşkıya kollektifinin içine girdi ve yazdığı mektupların imza kısmında dahi "*Manav İbrahim tabii Osman Paşa*" ifadesini kullanacak kadar Pazvandoğlu Osman'a cansiperane bir sadakat duygusuyla bağlandı.⁴³

Manav İbrahim, Pazvandoğlu Osman'ın himayesine girmesiyle yeni bir görev üstlendi. Bu görev özellikle bölgede Rusçuk Ayanı Tirsinikli İsmail Ağa'nın hakimiyet sahasında faaliyet göstermesiydi. Bu minvalde Burgaz'dan kuzeye hareketlenerek Deliorman bölgesine geçiş yaptı. Bu bölgede Şumnu ve Hezargrad köylerine karşı yağma başlattı. Bölgede oldukça etkin bir güç unsuru olan Tirsinikli İsmail Ağa ve bölge ayanlarının karşı hareketi, Manav İbrahim'in yağma saldırılarını başarısız kıldı.⁴⁴ Ancak aynı dönem Vize'de ikamet eden Cengiz Giray'ın da dağlı eşkıyası içine katılarak Tırnova bölgesine gelişi, Manav İbrahim'in toparlanmasına olanak sağladı. Nitekim Tırnova bölgesinde Cengiz Giray kuvvetleriyle birleşen Manav İbrahim, Hezargrad bölgesine karşı bir saldırı daha gerçekleştirdi. Müşterek eşkıya kuvvetinin Hezargrad civarına yaptığı ikinci saldırı da yine bölgedeki yerel güç unsurlarıyla püskürtüldü.⁴⁵ Hezargrad ve Şumnu'da üst üste yaşanan mağlubiyetler, Manav İbrahim grubunun sayısını da azaltmaktaydı. Bu sebeple Manav İbrahim, Lofça ve Selvi bölgelerine gelerek maiyetine eşkıya topladı.⁴⁶ Gerekli olan insan kaynağını sağlanmasının ardından yönünü tekrardan Tırnova'ya çevirdi. Manav İbrahim ve Cengiz Giray kuvvetlerinin yeniden bir yapılanmaya girdiği bu dönemde Bâbüali de bölgeden eşkıyayı uzaklaştırmak için birtakım adımlar atıyordu. Bu minvalde Silistre Valisi Musa Paşa, Rumeli Valisi Palaslı Mehmed Paşa ve bölge ayanlarının müşterek gücü, eşkıyanın Deliorman bölgesinden uzaklaştırılması için harekete geçti.⁴⁷ Bu hareket aynı zamanda dağlı eşkıyasının Plevne'de tesis ettiği eşkıya merkezini de imha için ilerlemekteydi.

Manav İbrahim, Silistre ve Rumeli Valileri karşısında Tırnova kuzeyine çekildi. Burada Virbofka⁴⁸ köyünü zapt ederek köyün etrafını metrislerle çevirdi. Palaslı Mehmed Paşa kuvvetleri Plevne üzerine yürürken, Tirsinikli İsmail Ağa ve maiyetindeki ayanlar Virbofka köyündeki Manav İbrahim'i bertaraf etmek için harekete geçti. Nihayet Tirsinikli İsmail ve Manav İbrahim kuvvetleri 18 Aralık 1800 tarihinde Virbofka köyünde karşı karşıya geldi. İki kuvvet arasında altı saat süren muharebenin sonucunu Manav İbrahim'in yaralanması belirledi. Nitekim Manav İbrahim'in at üzerinde muharebe ederken sağ kol ve boynundan vurulması eşkıya grubunda panik oluşturdu. Ancak Manav İbrahim'in yaralanarak atından düştüğünü gören adamları kendisini hızlı bir şekilde muharebe sahasından uzaklaştırdı.⁴⁹ Bu doğrultuda müşterek kuvvetler, Manav İbrahim'in savunmasını aşarak Plevne'deki dağlı eşkıyası üzerine daha sağlıklı bir şekilde ilerleme fırsatı yakaladı. Bu sırada Manav İbrahim de Plevne'ye çekilmiş ve kentin savunulmasına yardım etmekteydi. Musa Paşa kuvvetlerinin Mart 1801

⁴² Mustafa Nuri Paşa, Netayicül Vukuat Kurumları ve Örgütleriyle Osmanlı Tarihi, c. III-IV, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1992, s. 200.

⁴³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e., s. 19.

⁴⁴ BOA, HAT, 115/4648-C.

⁴⁵ BOA, HAT, 68/2909-F.

⁴⁶ BOA, HAT, 68/2909-D.

⁴⁷ BOA, HAT, 68/2909.

⁴⁸ Bey-Virbovka, bkz: Acaroğlu, a.g.e., s. 132.

⁴⁹ BOA, HAT, 75/3121-A; HAT, 59/2652; HAT, 63/2764; HAT, 76/3125; HAT, 56/2559-C; HAT, 60/2665-A; HAT, 60/2665-E.

de Plevne'ye karşı başlattığı taarruz karşısında kentte bulunan dağlı eşkıyasının fazla bir şansı olmadı. Bu çerçevede Plevne'de bulunan Manav İbrahim ve diğer dağlı grupları şehri terk etti ve kent Musa Paşa birlikleri tarafından ele geçirildi.⁵⁰ Dağlı eşkıyasının Plevne'de aldığı mağlubiyet bölgedeki eşkıyanın farklı kesimlere dağılmasına yol açtı. Bu bağlamda Manav İbrahim de Berkofça'ya çekildi.⁵¹ Zira Berkofça, bölgede Pazvandoğlu Osman'ın Vidin'den sonraki en güvenilir kalesiydi.⁵²

Musa Paşa'nın başlattığı harekât sonrasında Tırnova, Niğbolu, Plevne ve Rahova dağlı eşkıyasından temizlendi. Bu noktada resmî kuvvetler karşısında geri çekilen eşkıyanın bir bölümü Lom'a gelirken diğer bir bölümü Manav İbrahim liderliğinde Berkofça'daydı. Ancak Musa Paşa kuvvetlerinin kendi içinde yaşadığı problemler ordunun Rahova'dan ileri gitmesini engelledi. Bu noktada resmî birlikler enerjisini sarf etmiş ve durmuştu. Vidin sınırlarına kadar geri çekilen dağlı eşkıyası Musa Paşa kuvvetlerinin durmasından yararlanmak istedi. Bu minvalde Manav İbrahim'in başını çektiği eşkıya birlikleri Rahova üzerine bir saldırı tasarladı. Kuşkusuz bu harekât planı Vidin de kurgulanmıştı. Zira Pazvandoğlu Osman'ın kendisine karşı başlatılan harekâtı etkisiz kılması için resmî kuvvetlerin o güne kadar elde ettiği başarıları boşa çıkarması gerekmektedir. Bu sebeple dağlı eşkıyasının ilk hedefi Musa Paşa kuvvetlerinin durakladığı Rahova idi. Bu çerçevede hazırlanan dağlı eşkıyası Rahova'ya hareket etti. Manav İbrahim, iki bin kişilik bir kuvvetle 29 Eylül 1801 günü Rahova'ya saldırdı. Tuna nehrinden kayıklarla desteklenen saldırı sekiz saat sürdü. Eflak kuvvetlerinin Rahova'daki Musa Paşa birliklerine desteğe gelmesiyle Manav İbrahim'in saldırıları etkisini yitirdi. Bu doğrultuda Rahova'dan çekilen Manav İbrahim yönünü Niğbolu'ya çevirdi.⁵³ Tuna hattı boyunca ilerleyen Manav İbrahim, Niğbolu civarında köyleri yaktıktan sonra Kasım ayında Tırnova'ya geldi.⁵⁴ Böylelikle Musa Paşa'nın harekâtıyla bölgeden uzaklaştırılan dağlı eşkıyası sadece altı ay içinde toparlanarak tekrardan Tırnova bölgesine ulaşmış oldu. Bu bakımdan Manav İbrahim'in faaliyetleri dağlı eşkıyasının bölgedeki etkinliğini arttırmasına katkı sağladı. Ancak Lofça, Selvi ve Tırnova'daki faaliyetleri⁵⁵ Pazvandoğlu Osman'ın müdahalesiyle sona erdi. Zira bu dönem Pazvandoğlu Osman tarafından daha önemli bir göreve; Eflak yakasına gönderildi.

4. Eflak Hadiseleri

Eflak, Pazvandoğlu Osman için her daim önemli oldu. Zira Pazvandoğlu Osman'ın politik hayalleri içinde Eflak ve Boğdan'ı ele geçirme fikri her daim canlılığını korumuştur.⁵⁶ Bu minvalde Vidin de iktidarı eline aldığı andan itibaren Eflak yakasını gerek istikrarsızlaştırmak gerekse Vidin'e lojistik bağlamda akışı sağlamak için daimi şekilde eşkıya sevki gerçekleştirdi. Bu doğrultuda Pazvandoğlu Osman'ın bölgeye sevk ettiği eşkıya zamanla farklılık gösterse de amaca yönelik faaliyetlerde bir değişiklik yoktu. 1802 ilkbaharı Vidin'in politik ve ekonomik çıkarları doğrultusunda Eflak yakasına geçmeye çalışan eşkıya hareketliliğine sahne oldu. Tuna nehri boyunca yaşanan hareketliliğin içinde Manav İbrahim ve grubu da vardı. Bu dönem Manav İbrahim ve altı yüz kişilik eşkıya grubu Lom tarafından Eflak yakasına geçmek için fırsat gözetiyordu. Zira Eflak yakası, Tuna boyunca İbrail Nazırı Ahmed Ağa, Aydın Paşa ve Voyvoda'nın kuvvetleri tarafından sıkı bir şekilde korunmaktaydı. Bu sebeple dağlı eşkıyasının güvenli bir şekilde Tuna'yı aşip Eflak tarafına adım atması kolay değildi. Bu çerçevede Manav İbrahim'in Eflak'a geçişini iyi bir zaman da kurgulaması gerekiyordu. Nitekim bu geçiş, Eflak yakasında bulunan kuvvetlerin tahmin edemeyeceği bir zaman aralığında olmalıydı. Bu fırsat ise hava şartlarının oldukça kötü olduğu bir anda geldi. Zira olumsuz hava koşulları sebebiyle Tuna'dan bir geçiş beklemeyen Eflak yakasındaki kuvvetler hazırlıksızdı. Bunu fırsat bilen Manav İbrahim ve kabileleri 5 Mayıs tarihinde Lom tarafından hareketle Eflak yakasına yöneldi. Ancak eşkıya grubu tedbiri yine de elden bırakmadı. Bu sebeple Manav İbrahim, Lom'un karşı kıyısında karaya

⁵⁰ Ahmed Vasıf Efendi, "Mehâsinü'l Âsâr ve Haka'ikul Ahbâr", haz. Hüseyin Sarıkaya, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2017, s. 535-536.

⁵¹ BOA, HAT, 61/2692.

⁵² BOA, HAT, 51/2376; TS.MA, 866/4.

⁵³ BOA, HAT, 53/2465; HAT, 44/210.

⁵⁴ BOA, HAT, 57/2613-B.

⁵⁵ BOA, HAT, 46/2236; HAT, 47/2303-C; 47/2303-O.

⁵⁶ Kemal Beydilli, a.g.m., s. 209.

çıkılmırsa Vidin karşısında kalan Kalafat bölgesinde kıyıya çıktı.⁵⁷ Eşkiası grubu her ne kadar tedbirli davranmış olsa da İbrail Nazırı Ahmed Ağa ve Aydın Paşa kuvvetleri Manav İbrahim'in Eflak'a geçişine dair istihbarat almıştı. Bu sebeple dağlı eşkiasının geçişini engellemek için Kalafat bölgesinde Manav İbrahim'in kuvvetleriyle yoğun bir çarpışma gerçekleştirildi. Bu çarpışmada Manav İbrahim iki yüz kişilik bir kayıp verse de Kalafat'ta tutunmayı başardı.⁵⁸

Manav İbrahim, Kalafat'ta maiyetini Vidin'den gelen takviye birliklerle kuvvetlendirdi. Bu doğrultuda dağlı eşkiası Krayova'ya doğru harekete geçti. Yol güzergâhı üzerinde bulunan bir panayırdı bastı. Nitekim burada yaptığı kıyım ve tahribat bölgede yaşayan halk üzerinde oldukça olumsuz bir etki yarattı.⁵⁹ Panayır baskınından sonra Kroyava'ya ilerleyen eşkiası grubu kent civarında yağma faaliyetinde bulundu. İbrail Nazırı Ahmed Ağa'nın bölgeye gelmesiyle çıkan çarpışmada eşkiası grubu civar köyler üzerine yöneldi.⁶⁰ Aynı dönem dağlı eşkiası içinde başka bir grup da Karakal'da yağma hareketinde bulunmaktaydı. Manav İbrahim, diğer dağlı grubuyla koordineli bir şekilde devam ettirdiği saldırılarını Oltu nehrine kadar genişletti. Bu sırada Bükreş'te bulunan Voyvoda, konsoloslar ve yerel halk dağlı eşkiasının nehri aşma ihtimali karşısında büyük panik yaşadı. Nehir kenarında bulunan köylerin hemen hemen hepsi boşaldı.⁶¹ Dahası dağlı eşkiasının Oltu'yu aştığı söylentisi Bükreş'e ulaştıca başta Voyvoda ve konsoloslar olmak üzere kentte bulunan üst düzey sınıflar süratli bir şekilde şehri terk etti.⁶² Bu çerçevede Manav İbrahim ve diğer dağlı reislerinin faaliyetleri Eflak'ta büyük infial yarattı. Diğer taraftan bu durum Bâbiâli ve Pazvandoğlu Osman arasında yaşanan problemin çözümüne dair süreci hızlandırdı. Nitekim Bâbiâli, Pazvandoğlu Osman'a Eflak'taki eşkiası hareketliliğini durdurması ve bölgede istikrarsızlığa yol açacak herhangi bir fiilde bulunmaması karşılığında vezaretini iade etti.⁶³

Bâbiâli'nin Pazvandoğlu Osman'ı affetmesiyle birlikte dağlı eşkiası Eflak'tan gruplar halinde çekildi. Bu sırada Manav İbrahim ve grubu da Tuna'nın diğer yakasına geçen eşkiasılar arasındaydı. Nitekim eşkiasının topyekûn çekilişi, Eflak'ta tansiyonu düşürmüş görünüyordu.⁶⁴ Ancak bu sakin atmosfer uzun süreli olmadı. Zira Manav İbrahim kısa süre sonra tekrardan Eflak bölgesi için tehdit unsuru oluşturdu. Pazvandoğlu Osman'ın Niğbolu ve civar bölgelere dair tasarrufu çerçevesinde dağlı eşkiası bir kere daha harekete geçti. Bu bağlamda Manav İbrahim, Ocak 1803 tarihinde Tuna'nın güneyinden kalabalık bir maiyetle Eflak yakasına geçti.⁶⁵ Eşkiasının Eflak'a geçmesi bölgede büyük bir tedirginliğe sebep oldu. Nitekim Bükreş'te ikamet eden konsoloslar, Manav İbrahim komutasındaki dağlı eşkiasının durumunu vakit kaybetmeden başkente bildirdi.⁶⁶ Eflak'ta var olan tedirginlik Manav İbrahim'in Krayova'ya hareketlenmesiyle üst düzeye çıktı. Zira o ana kadar Manav İbrahim'in Niğbolu'ya geçeceği tahmin ediliyordu. Ancak mevcut durumda Tuna'dan kuzeye hareketlenen eşkiası grubu Eflak içlerine yöneldi. Bu sırada Manav İbrahim'in Krayova kaymakamına gönderdiği mektuplarda zahire ve para talep etmesi eşkiasının gerçek niyetini ortaya çıkardı.⁶⁷ Manav İbrahim, bölgede yarattığı olumsuz atmosferin devamı ve taleplerinin karşılanması adına Krayova yakınlarında ikamete başladı. Bu sırada Eflak voyvodası ise Vidin ve Bâbiâli ile kurduğu temaslarla eşkiasının bölgeden uzaklaştırılması için yoğun çaba sarf etmekteydi. Bu bağlamda Eflak voyvodasının divan kâtibi Abdi Bey vasıtasıyla Vidin muhafızı Pazvandoğlu Osman ile kurduğu temaslarda, eşkiasının

⁵⁷ BOA, HAT, 66/2864; C. DH, 33/1645.

⁵⁸ BOA, HAT, 71/2977.

⁵⁹ BOA, HAT, 44/2193-B.

⁶⁰ BOA, HAT, 43/2192-B; HAT, 135/5564.

⁶¹ BOA, HAT, 58/2619-İ.

⁶² Cevdet Paşa, a.g.e., c. VII, s. 159; Johann Wilhelm Zinkeisen, Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, c. VII, çev. Nilüfer Epçeli, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2011, s. 171; Nicolae Jorga, Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, c. V, çev. Nilüfer Epçeli, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2005, s. 133.

⁶³ Kemal Beydilli, a.g.m., s. 209.

⁶⁴ BOA, HAT, 169/7219-A.

⁶⁵ BOA, HAT, 47/2285.

⁶⁶ BOA, HAT, 42/2111.

⁶⁷ BOA, HAT, 1417/57948.

bölgede infial yaratacak eylemde bulunmayacağına dair teminat almaktaydı.⁶⁸ Aynı dönem Manav İbrahim de Krayova kaymakamına gönderdiği mektuplarda Eflak'ta birkaç günlük bir misafirliklerinin olacağını vurguluyordu. Nitekim bölgede yaşanan gerilim Manav İbrahim'in Krayova'dan harekete geçmesiyle azalmaya başladı. Manav İbrahim bu sırada Krayova kaymakamından toplarını çekmek için takviye at ve bölge halkının korkuya kapılmaması için de kendilerine bir mihmandar gönderilmesini talep etti. Rahova ayanı Çelebi Ağa'nın bu talepleri karşılmasıyla Manav İbrahim grubu Niğbolu'ya harekete geçti.⁶⁹ Bu doğrultuda Şubat 1803'te Niğbolu'nun karşısında bulunan İzlaz'a gelen eşkıya grubu peyderpey karşıya geçerek Eflak'ı terk etti.⁷⁰

5. Mücadele, İskân ve Ölüm

Niğbolu'ya geçen eşkıya grubu, bu bölgede müşterek hareket etmek yerine ayrılarak farklı bölgelere yöneldi. Bu minvalde bir kısım eşkıya Niğbolu'da kalırken Manav İbrahim ve grubu Silistre bölgesine hareketlendi. Zira Manav İbrahim'in Vidin ve hinterlandında faaliyet göstermesi Pazvandoğlu Osman ve Bâbiâli arasındaki ilişki sebebiyle pek mümkün değildi. Ancak Pazvandoğlu Osman'ın geçmiş dönemlerden beri düşmanı olan Tirsinikli İsmail Ağa'nın hakimiyet sahasında bulunması Vidin için de gayet makuldü. Zira Manav İbrahim'in Rusçuk civarında faaliyet göstermesi Pazvandoğlu Osman'ın üzerine bir sorumluluk getirmeyecekti. Aynı zamanda Tirsinikli İsmail Ağa'nın başına türlü sorunlar yaratacağı için olumlu bir hareketti. Ancak Manav İbrahim'in bölgede aktif bir şekilde faaliyet gösterebilmesi için himaye görmesi elzemdi. Bu noktada da yardımına Silistre ayanı Yılıkoğlu Süleyman Ağa yetişti. Nitekim Süleyman Ağa da bölgede Tirsinikli İsmail Ağa ile uzun zamandır problem yaşayan başka bir yerel faktördü. Bu bağlamda Tirsinikli İsmail Ağa'ya karşı bölgede elini kuvvetlendirebilmek için Manav İbrahim ve grubunu himaye etmeye gönüllüydü.⁷¹

Manav İbrahim'in Yılıkoğlu Süleyman Ağa'nın sergerdesi Arslanlıoğlu ile yaptığı görüşme, eşkıya grubunun Niğbolu sonrasındaki güzergâhını belirledi. Bu bağlamda Manav İbrahim ve grubu Mayıs 1803 tarihinde Rusçuk ile Silistre arasında stratejik bir konumda kalan Tutrakan'a geldi. Dağlı eşkıyasının üç bin kişilik kuvvetle Tutrakan'ı istila etmesiyle yerel halk Tuna'yı geçerek Eflak tarafına sığındı. Böylece Tutrakan sivil köylülerden arındırılmış ve tam anlamıyla eşkıya üssü konumuna gelmiş oldu.⁷² Bâbiâli, Tutrakan'ın eşkıya karargâhı olarak kullanılmasına tahammül etmedi. Bu sebeple Tirsinikli İsmail Ağa'ya bölgede yığınak yapan eşkıya grubunun ortadan kaldırılması adına emir gönderdi.⁷³ Tirsinikli İsmail Ağa, Manav İbrahim ile kurmuş olduğu iletişimde Tutrakan'daki eşkıyanın nasihat yoluyla dağılmayacağını anladı. Bu minvalde üzerlerine askeri bir harekât elzemdi. Bu noktada III. Selim'in de görüşü farklı değildi. Nitekim Tutrakan'daki durumun süratli bir şekilde yoluna koyulmasını ve Manav İbrahim'in de idam edilmesini istiyordu.⁷⁴ Bu bağlamda Manav İbrahim üzerine gidilmesi kararlaştırıldı ve eşkıya grubu Tutrakan'da kuşatma altına alındı. Aynı dönem Tirsinikli İsmail Ağa'nın binbaşlarından olan Boşnak Abdullah Ağa da Tuna nehrinden hareketle Niğbolu'dan Rusçuk'a harekete geçti. Tirsinikli İsmail Ağa kuvvetleri Tutrakan etrafına metrisler inşa edip kuşatmayı sıkılaştırırken Boşnak Abdullah Ağa da Tuna'dan kayıklarla Tutrakan'ı tazyik etmekteydi. Manav İbrahim'e karşı yapılan ilk harekâta Tuna üzerindeki ada eşkıyadan temizlendi. Böylelikle Manav İbrahim grubu tam anlamıyla Tutrakan'a sıkıştırıldı.⁷⁵ Manav İbrahim bu sıkışıklığı aşabilmek için Eflak yakasına bir saldırı girişimi tasarladı. Kaldı ki bir müddettir Eflak voyvodasından sonu gelmeyen maddi talepleri vardı.⁷⁶ Bu talepler karşılanmadığı takdirde ise Eflak yakasına geçerek yağma tehdidinde bulunuyordu. Bu problemin aşılabilmesi için en doğru adres Pazvandoğlu Osman görülmekteydi. Nitekim voyvodanın Eflak'ı yağmadan kurtarmak için Vidin'e başvurması işe yaradı. Pazvandoğlu Osman, Tutrakan'daki Manav İbrahim'e mektup göndererek, hiçbir şart altında Eflak'a

⁶⁸ BOA, HAT, 41/2072.

⁶⁹ BOA, HAT, 41/2091.

⁷⁰ BOA, C. DH, 211/10513.

⁷¹ Meryem Koçan vd, Rusçuk Ayanı Tirsinikli İsmail Ağa ve Dönemi (1796-1806), Yeditepe Yayınları, İstanbul 2009, s. 44.

⁷² BOA, HAT, 60/2686-A.

⁷³ Meryem Koçan, a.g.e., s. 83-84.

⁷⁴ BOA, HAT, 48/2317.

⁷⁵ BOA, HAT, 56/2412-F.

⁷⁶ BOA, HAT, 52/2412-D.

geçmemesini istedi.⁷⁷ Pazvandoğlu Osman'ın Eflak bölgesinin güvenliğini tesis etme amacıyla Manav İbrahim'i durdurduğunu söylemek zordur. Zira aynı dönem Pazvandoğlu Osman da Eflak voyvodasından ciddi meblağlar talep etmekteydi.⁷⁸ Bu bağlamda Pazvandoğlu Osman'ın Manav İbrahim'i durdurmasının arka planında Eflak'tan temin etmek istediği paranın güvenliğini sağlama düşüncesi olduğu söylenebilir. Zira Eflak voyvodasının aynı anda hem Vidin'e hem Tutrakan'a ayrı ayrı ödeme yapabilmesi pek mümkün değildir.

Manav İbrahim, Eflak yakasına taarruzunu ertelediği dönem, Tutrakan'daki mücadele de gündün güne sertliğini arttırmaktaydı. Bu noktada Tirsinikli İsmail Ağa'nın kuşatmayı daha da sıkılaştırması Tutrakan'daki eşkıyayı olumsuz etkiledi. Bunun yanında kasabada azalan zahire stoğu ve dışarıdan bir yardımın gelmeyecek olması Manav İbrahim'in birliklerinde de bir çözülmeye neden oldu. Yoğunlaşan çarpışmalar ve kurtuluş imkanının azalması Tutrakan'daki eşkıyanın gruplar halinde firar etmesine yol açmaya başladı. Bu noktada üç bin kişilik kuvvetle Tutrakan'a gelen Manav İbrahim, iki ay gibi bir sürede birliklerinin yarısından fazlasını kaybetti.⁷⁹ Kuşatma ve muharebelerin devamı halinde Manav İbrahim grubunun ortadan kaldırılması yüksek ihtimaldi. Bu sebeple Manav İbrahim, Silistre'ye gelerek Yılıkoğlu Süleyman Ağa ve İbrail Nazırı Ahmed Ağa ile affedilmeleri hususunu görüştü. Görüşme sonrasında İbrail Nazırı Ahmed Ağa'nın da ikna edilmesiyle Manav İbrahim Bâbiâli'den af talebinde bulundu.⁸⁰ Tirsinikli İsmail Ağa, Tutrakan'da bulunan Manav İbrahim ve dağlı eşkıyasının affi konusunda Yılıkoğlu ve İbrail Nazırı ile aynı fikirde değildi.⁸¹ Ancak Manav İbrahim ve grubunun af meselesinin ciddiyete büründüğünü görmesiyle kanaat değiştirdi. Zira eşkıyanın Yılıkoğlu vesilesiyle affedilmesi Tirsinikli İsmail Ağa için hem bir prestij kaybı hem de bölgede Yılıkoğlu Süleyman Ağa'ya doğal müttefik doğuracaktı. Bu sebeple eşkıyanın affedilme hususunda daha hızlı davrandı. Bu minvalde Bâbiâli, bölgede Manav İbrahim ve dağlı eşkıyasının af meselesini sonuca bağladı. Böylelikle Tutrakan'da bulunan başta Manav İbrahim, Celiloğlu İsmail, Kocamat ve Küçük Ali gibi dağlı reisleri affedildi.⁸² Ancak Bâbiâli, Manav İbrahim'in af hususundan sonra alacağı pozisyonundan emin değildi. Bu noktada Manav İbrahim'in sıkı bir gözetim altında ikamet ettirilmesi önemli husustu. Manav İbrahim'i gözetim altında tutabilecek en büyük kuvvet ise Tirsinikli İsmail Ağa'dan başkası değildi. Bu sebeple Bâbiâli, Manav İbrahim'in Tirsinikli İsmail Ağa'ya bağlı bulunan kazalardan birinde iskân ettirilmesini istedi.⁸³

Manav İbrahim'in af talebi kabul edilmiş olmasına rağmen iskan ettirileceği mahal konusunda bir kesinlik yoktu. Zira Tutrakan'daki eşkıya reisleri ve maiyetlerindeki askerinin miktarı iskân sorununu büyötmekteydi. Ancak mevcut problem Tirsinikli İsmail Ağa ve Manav İbrahim ile yapılan anlaşmayla aşıldı. Anlaşmaya göre dağlı reisleri ve birlikleri istedikleri takdirde memleketlerine dönebilecekti. Bu çerçevede Tutrakan'daki dağlı eşkıyasından hatırı sayılır bir miktarı memleketlerine döndü. Bu sırada Manav İbrahim'in ikameti için Rusçuk yakınında bulunan Kirivine köyünde on bin kuruşu bir çiftlik tedarik edildi. Tutrakan'daki diğer dağlı reisi Celiloğlu İsmail ise Hezagrad'a gönderildi. Kirivine'deki çiftliğe ise yeteri kadar zahire ve ihtiyaç duyulacak levazım stoğu yapıldı. Ancak Manav İbrahim, iskân edilmesinden kısa bir müddet sonra tekrardan Eflak voyvodasından para talebine başladı. Bu noktada Eflak yakasına gönderdiği eşkıya sayıca az olsa da bölgede huzursuzluğu arttırdı. Tirsinikli İsmail Ağa, Tutrakan'daki muharebeler sırasında dahi Manav İbrahim'in affedilmesine karşı çıkmaktaydı. Ancak o an için değişen konjonktür Tirsinikli'nin af meselesinde öne çıkmasına sebep olmuştu. Mevcut durumda ise Manav İbrahim'in yeniden eşkıyalık faaliyeti göstermesi Tirsinikli İsmail Ağa'yı haklı çıkarmaktaydı. Bu durum karşısında Tirsinikli İsmail Ağa hızlı davranarak meseleyi çözmek istedi. Bu bağlamda 19 Aralık 1803 tarihinde Manav İbrahim'i Rusçuk'a davet etti. Manav İbrahim, Tirsinikli İsmail Ağa'nın davetine karşılık vererek aynı gece Rusçuk'taki konağına geldi ve burada kısa süreli bir çatışma sonrasında başta Manav İbrahim olmak üzere kırk iki eşkıya

⁷⁷ BOA, HAT, 48/2317-D.

⁷⁸ BOA, HAT, 49/2339.

⁷⁹ BOA, HAT, 49/2333.

⁸⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e., s. 20; Meryem Kaçan vd, a.g.e., s. 85-86.

⁸¹ BOA, 50/2355-F; HAT, 50/2335.

⁸² BOA, D. DH, 43/2103.

⁸³ BOA, HAT, 217/11970.

öldürüldü. Aynı gece Hezargrad'daki Celiloğlu İsmail de Alemdar Mustafa Ağa tarafından öldürüldü.⁸⁴ III. Selim Manav İbrahim'in öldürülmesinden oldukça memnundu. Ancak reislerin ölümüyle başıboş kalan eşkıya grubunun Balkan dağlarını aşip güneye inme ihtimaline karşı dikkatli olunmasını istedi.⁸⁵ Bu noktada Tirsinikli İsmail Ağa, Hezargrad, Şumnu, Eskicuma ve Osmanpazarı ayanları ortak harekât gerçekleştirdi. Bu minvalde Manav İbrahim ve Celiloğlu gruplarından geri kalan altı yüz elli kişilik eşkıya kuvveti, Şumnu ve Rahova'daki muharebelerde mağlup edildi. Böylelikle Manav İbrahim'den geri kalan eşkıya birlikleri de dağıtılmış oldu.⁸⁶ Manav İbrahim ve Celiloğlu İsmail'in kesilen başları ise Tirsinikli İsmail Ağa tarafından İstanbul'a gönderildi.⁸⁷

Manav İbrahim'in öldürülmesinden sonra saklı olduğuna inanılan servetine dair bir söylenti ortaya çıktı. Nitekim uzun yıllardır yürüttüğü eşkıyalık faaliyetleri çerçevesinde önemli bir meblağ elde etmişti. Bu bakımdan Manav İbrahim'e ait kişisel servetin nerede olabileceğine dair türlü iddia ortaya atıldı. Bu iddiaların en kuvvetlisi ise Manav İbrahim'in kişisel servetini ailesine yolladığıydı. Bâbîâlî, bu söylentileri görmezden gelmedi. Nitekim Kamho köyünde Manav İbrahim'in babası ve kardeşinin evinde yapılan aramada, iddia edilen mücevher ve altınlardan eser yoktu.⁸⁸ Bu bakımdan Manav İbrahim'e ait herhangi bir servetin olmadığı da ortaya çıktı.

Sonuç

Manav İbrahim, dağlı eşkıyası içinde oldukça dikkat çeken bir isim olmuştur. Zira aktif olarak faaliyet gösterdiği 1799-1803 gibi kısa sayılabilecek bir zaman aralığında dahi adı sıklıkla zikredilen bir eşkıya reisiydi. Manav İbrahim'i aynı dönem faaliyet gösterdiği diğer dağlı reislerinden ayıran birçok faktör olmakla birlikte belki de en önemlisi bir eşkıya olarak etkin olduğu bölgenin çok dışından gelmesidir. Nitekim Rumeli'deki dağlı eşkıyaları içinde bir profil analizi yapıldığı zaman görülecektir ki; mevcut eşkıya reislerinin geneli faaliyet sahalarına yakın bölgenin insanıdır. Bu noktada Manav İbrahim; Kara Feyzi, Deli Kadri, Kalkandelenli Süleyman, Hasköylü Emin, Filibeli Kara Mustafa gibi isimleri daha da çoğaltılabilecek dağlı reislerinden ayrılmaktadır. Bu bakımdan Rumeli dışından geliyor olması bölgede bir eşkıya olarak dezavantaj gibi görünse de etkin olduğu dönem aralığında yerel kuvvetleri en çok meşgul eden dağlı reisidir. Ancak görece olarak bu başarısının temelinde iki farklı nokta dikkat çekmektedir. Bu noktalardan birisi 1792-1794 yılları arası çok kısa sürede olsa dağlı eşkıyası içinde sıradan bir figür olarak bulunmasıdır. Nitekim bu dönem adı herhangi bir eşkıyalık faaliyetinde geçmiyor olsa da o tarihlerde bölgede sayısız eşkıyanın başıboş bir şekilde gezdiği bilinmektedir. Bu bağlamda dağlı eşkıyasını ve metotlarını yakından tecrübe etmiştir. İkinci nokta ise Seyyid Ali Paşa'nın kuvvetlerine katılıp, 1794-1798 arasında düzenli birliklerle harcadığı mesaidir. Bu durum, Manav İbrahim'in muharebe sahasında mahir bir karaktere evrildiği zaman aralığı olmuştur. Ayrıca Seyyid Ali Paşa'nın idamı sonrasında dağılan sergerdeleri bir komuta altında toplaması ve nitelikli bir grup oluşturması onun bölge dışından gelen bir eşkıya reisi olmasına rağmen üst seviyeye çıkmasına katkı sağlamıştır. Bu çerçevede faaliyet sahası içindeki diğer dağlı reislerinden daha etkin bir profil çizmesi şaşırtıcı değildir.

Manav İbrahim'in hayatını kökten değiştiren hadise ise kuşkusuz Pazvandoğlu Osman ile yollarının kesişmesi olmuştur. Nitekim Pazvandoğlu Osman'ı tanıyana kadar müstakil faaliyet gösteren bir dağlı eşkıyasıdır. Ancak 1799 yılında Pazvandoğlu Osman ile yolları birleştikten sonra onun himayesinde faaliyet gösteren ve doğrudan Vidin'e bağlı bir eşkıya reisidir. Bu bağlılık Manav İbrahim özelinde vazgeçilmez bir durumdur. Nitekim 1799 sonrasındaki tüm fiilleri Vidin tarafından kurgulanmıştır. Bu bağlamda Krayova'dan Tırnova'ya ve Vidin'den Silistre'ye kadar olan sahadaki tüm eylemi koşulsuz şekilde Pazvandoğlu Osman'ın tasavvurudur. Manav İbrahim'in Vidin'e karşı olan bu aidiyet duygusu ise sarsılmaz bir gerçekliktir. Nitekim bu durumu bölgedeki yerel idarecilere yazdığı mektuplarda "*Pasbanzadenin gayretkeşiyim ve uğruna canımı feda ederim*" cümlesiyle ifade etmektedir. Bu bağlamda hayatına dair temel ilkeyi açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Diğer taraftan Pazvandoğlu

⁸⁴ BOA, HAT, 59/2639.

⁸⁵ Aynı belge.

⁸⁶ BOA, HAT, 57/2597; HAT, 82/3379-E; HAT, 64/2785.

⁸⁷ BOA, C. ML, 129/5648.

⁸⁸ BOA, C. ML, 578/23730.

Osman'ın Manav İbrahim'i etkin bir şekilde kullanması, bölgede anarşinin artmasının başlıca sebeplerindendir. Zira Tuna nehri ve Balkan dağları arasındaki dağlı eşkıyasının etkin olmasında temel aktörlerdendir. Manav İbrahim'in dört yıllık aktif eşkıyalık hayatı ise tahmin etmediği bir şekilde sona ermiştir. Her ne kadar iskân ettirilmesinden sonra tekrardan Eflak voyvodasından haraç istiyor olsa da bu durumun hayatına mâl olacağını düşünmediği ortadadır. Zira bu hadiselerden sonra Tirsinikli İsmail Ağa'nın davetine karşılık konağına kadar gidiyor olması, Eflak'taki meseleye çok ehemmiyet vermediğinin bir göstergesidir. Bu noktada gerek Bâbîâli gerekse Tirsinikli İsmail Ağa'nın Manav İbrahim'i ortadan kaldırmak için bir gerekçe aradığı görülmektedir. Bu gerekçe ise Manav İbrahim'in Eflak'a karşı göstermiş olduğu tavır olmuştur. Hülâsa Manav İbrahim, bir dağlı eşkıyası olarak tarih sahnesine çıktığı dönemden itibaren mevcut çizgisini muhafaza etmiş ve hayatını o minvalde sürdürmüştür. Eşkîyalık dönemi dört yıl gibi kısa bir süreyi kapsıyor olsa da eylemlerinin etkisi büyük problemlere sebep olmuştur. Bu bakımdan Manav İbrahim'in eşkıyalık yaşamı tekdüze bir yapıda olmasına rağmen yakın dönem Osmanlı tarihi araştırmaları açısından oldukça mühim bir yer teşkil etmektedir.

Kaynakça

1-Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri

-Ali Emiri Tasnifi

Sultan III. Selim (AE, SSLM.III)

AE, SSLM.III, 166/9936.

-Cevdet Tasnifi

Cevdet Askeriye (C. AS)

C. AS. 62/2919.

Cevdet Dahiliye (C. DH)

323/16111, 33/1645, 211/10513, 43/2103.

Cevdet Maliye (C. ML)

578/23730, 129/5648.

Cevdet Zabtiye (C. ZB)

10/461.

-Hatt-ı Humayun Tasnifi (HAT)

155/6512-A, 69/2930-C, 69/2930-B, 69/2930-F, 69/2930-G, HAT, 77/3172, 75/3112, 70/2947-A, 70/2947, 65/2844-A, 155/6512-A, 51/2376-E, 257/14755, 115/4648-C, 68/2909-F, 68/2909-D, 68/2909, 75/3121-A, 59/2652, 63/2764, 76/3125, 56/2559-C, 60/2665-A, 60/2665-E, 61/2692, 51/2376, 53/2465, 44/210, 57/2613-B, 46/2236, 47/2303-C, 47/2303-O, 66/2864, 71/2977, 44/2193-B, 43/2192-B, 135/5564, 58/2619-İ, 169/7219-A, 47/2285, 42/2111, 1417/57948, 41/2072, 41/2091, 60/2686-A, 48/2317, 56/2412-F, 52/2412-D, 48/2317-D, 49/2339, 49/2333, 50/2355-F, 50/2335, 217/11970, 59/2639, 57/2597, 82/3379-E, 64/2785.

-Topkapı Sarayı Müze Arşivi (TS.MA)

866/4.

2-Telif Eserler

ACAROĞLU, Mehmet Türker, Bulgaristan'da Yer Adları Kılavuzu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2006.

Ahmed Vasıf Efendi, "Mehâsinü'l Âsâr ve Haka'ikul Ahbâr", haz. Hüseyin Sarıkaya, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2017.

AKÇURA, Yusuf, Osmanlı İmparatorluğunun Dağılma Devri, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2016.

BARKEY, Karan, Eşkîyalar ve Devlet, çev. Zeynep Altok, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2016.

BAŞER, Alper, Kırcaalili Emin Ağa, Çizgi Yayınları, Konya 2014.

BEYDİLLİ, Kemal, "Pazvandoğlu Osman", TDV İslam Ansiklopedisi, c. XXXIV, (2007), s. 209.

- BEYDİLLİ, Kemal, "Yaş Anlaşması", TDV İslam Ansiklopedisi, c. XLIII, (2013), s. 347.
- BEYDİLLİ, Kemal, "Ziştovi Anlaşması", TDV İslam Ansiklopedisi, c. XLIV, (2013), s. 471.
- Cabi Ömer Efendi, Cabi Tarihi, c. I, haz. Mehmet Ali Beyhan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2003.
- Cevdet Paşa, Tarih-i Cevdet, c. 6-7 Matbaa-i Osmaniye, İstanbul 1898.
- DOĞRU, Halime, Bir Kadı Defterinin Işığında Rumeli'de Yaşam, Kitap Yayınevi, İstanbul 2007.
- DÜZEN, Cem, Balkanlarda Tarihi Bir Karakter: Berkofça Ayanı Yusuf Ağa ve Faaliyetleri (1805-1817), Tarih Okulu Dergisi, sy. 58, (2022), 1619-1650.
- ESMER, Tolga Uğur, A Culture of Rebellion: Networks of Violence and Competing Discourses of Justice In The Ottoman Empire 1790-1808, The University of Chicago Doktora Tezi, Chicago 2009.
- GÖYÜNÇ, Nejad, "Kapudan-ı Derya Küçük Hüseyin Paşa", Tarih Dergisi, c. II, (1952) s. 42.
- GRADEVA, Rossitsa, "Osman Pazvantoğlu Of Vidin: Beetwen Old and New, Interdisciplinary Journal Of Middle Eastern Studies", ed. Andras Hamori-Bernard Lewis, Papers of Princeton, Princeton 2005, 111-112.
- HOBBSAWM, Eric J., Eşkîyalar, çev. Osman Akınhan, Agora Kitaplığı Yayınları, İstanbul 2011.
- HOBBSAWM, Eric J., İlk Asiler 19. Ve 20. Yüzyıllarda Toplumsal Hareketin Arkaik Biçimleri Üzerine İncelemeler, çev. Uygur Kocabaşoğlu, İletişim Yayınları, İstanbul 2012.
- İNGENÇ, Mustafa, "Anadolu Valisi Seyyid Ali Paşa Asi Miydi?", Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Kütahya Özel Sayısı, (2014), S.44.
- JORGA, Nicolae, Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, c. V, çev. Nilüfer Epçeli, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2005.
- KARAL, Enver Ziya, Selim III'ün Hatt-ı Humayunları, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999.
- KIEL, Machiel, "İslimye", TDV İslam Ansiklopedisi, c. XXIII, (2001), s. 74.
- KOÇAN, Meryem vd, Rusçuk Ayanı Tirsinikli İsmail Ağa ve Dönemi (1796-1806), Yeditepe Yayınları, İstanbul 2009.
- Mustafa Nuri Paşa, Netayicül Vukuat Kurumları ve Örgütleriyle Osmanlı Tarihi, c. III-IV, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1992.
- ÖZKAYA, Yücel, Osmanlı İmparatorluğu'nda Dağlı İsyanları (1791-1808), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2020.
- SERTOĞLU, Midhat, Mufassal Osmanlı Tarihi Resimli-Haritalı, c. V, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2021.
- ŞİMŞEK, Eyyup, "Merkezi Otorite Karşısında Bir Dağlı Eşkîyası: Deli Kadri", Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, sy. 44, (2018), s. 269-287
- Türkçe Sözlük, (Yay. Haz. Şükrü Haluk Akalın), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2011.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, Meşhur Rumeli Ayanlarından Tirsinikli İsmail Yılıkoğlu Süleyman Ağalar ve Alemdar Mustafa Paşa, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2010.
- Vakanüvis Halil Nuri Bey, Nuri Tarihi, haz. Seydi Vakkas Toprak, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2015.
- ZENS, Robert, "Ottoman Provincial Notables In The Eighteenth Century A Comparative Study", Perspectives on the Ottoman Study, ed. Ekrem Causevic vd., Lit Verlag 2010, s. 246.
- ZINKEISEN, Johann Wilhelm, Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, c. VII, çev. Nilüfer Epçeli, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2011.